

60-talsradikaliseringen: Föräldrauppror eller revolution?

Åren då allt var möjligt

Årtalet 1968 har med rätta blivit synonymt med uppror. Det var ett år som skakade Europa i grunden. Men det föll inte från skyarna. I själva verket var händelserna under 1968 en del i en radikaliseringsvåg som inletts flera år tidigare och som inte ebbade ut förrän under andra hälften av 70-talet.

I slutet av 40-talet bröts den djupa radikaliseringsvåg som framkallats av det andra världskriget. Det var främst två faktorer som mer än något annat kom att bidra till att USA och dess allierade förmådde att bryta udden av radikaliseringen.

Den ena var den stalinistiska byråkrati som höll Sovjetunionen och kommunistpartierna världen över i ett järngrepp. Sovjetunionens roll i nedkämpandet av nazismen hade gett den stalinistiska rörelsen en oerhörd prestige inom arbetarleden. Inom loppet av bara några år hade dock Stalins förrådiska politik förslamat arbetarklassens stridsvilja. I såväl de imperialistiska kärnländerna som i de imperialistiskt dominerade länderna hade de stalinistiska byråkraterna först förespråkats fortsatt klassamarbete på bekostnad av arbetarklassens och andra förtryckta samhällsklassers behov. I Frankrike och Italien deltog de i borgerligt ledda koalitionsregeringar och använde sitt inflytande till att förmå arbetarklassen att stödja reorganiserandet av de borgerliga statsapparaterna. I koloniala och halvkoloniala länder som Kina och Vietnam förespråkade de kompromisser med imperialismen och dess mer eller mindre korrupta allierade och klientregimer.

Trots stalinisternas tydligt demonstrerade vilja att bibehålla den allians som tagit form i kampen mot axelmakterna var USA:s och de övriga allierades ledare inte beredda att bibehålla den. De litade helt enkelt inte på stalinisterna, fångna som de var i sin egen världsbild, där stalinisterna framstod som omstörtare och agenter för en brutal totalitär sovjetisk imperialism. Den sociopolitiska kärnan i dessa föreställningar var insikten om att stalinismen representerade ett artfrämmande element; en regim vars makt byggde på en ickekapitalistisk ekonomi. Dessutom var de inte beredda att acceptera Stalins krav på att de skulle respektera den sovjetiska "inflytelsesfären"; en sfär som kommit att omfatta större delen av Centraleuropa inklusive halva det besegrade Tyskland.

Bättre blev det inte stalinistregimerna dessutom utökades med världens folkrikaste stat, Kina – där de kinesiska stalinisterna i KKP, gripit till vapen efter att ha misslyckats med att komma överens med den USA-stödde diktatorn Chiang Kai-shek. Något som inte minst Stalin uppmanat dem till. Chiang, som på inga villkor var beredd att dela makten med KKP, inledde istället ett fälttåg för att krossa KKP:s fästen. (KKP styrde redan i praktiken en stat som var betydligt större än de största europeiska staterna.) Ställd inför KKP:s disciplinerade bondearméer kollapsade dock Chiangs vid det här laget genomkorrumpade regim bokstavligen likt en genomrutten dörr, utan att USA kunde göra mycket mer än se på. Inte minst hade den massiva rörelsen bland de amerikanska soldaterna för omedelbar demobilisering efter världskrigets slut bidragit till att omöjliggöra en storskalig intervention.

Offensiv

För USA och dess allierade framstod det som en strategisk huvuduppgift att bekämpa det stalinistiska inflytandet och radikaliseringen (som den föga nogräknat buntade ihop med stalinisterna fast såväl arbetarkampen i väst som kampen för kolonial frigörelse ofta hamnade i motsättning till stalinisternas politik). Med alla medel inleddes en offensiv. Med inbördes-

kriget i Grekland som förevändning utfärdade president Truman den berömda Truman-doktrinen i vilken USA åtog sig att försvara ”den fria världen”.

Inom kort följdes den av Marshallplanen för ekonomisk rekonstruktion av det krigshärjade Europa. Ett jättelikt propagandakrig inleddes samtidigt som pengar och vapen strömmade till USA:s allierade. Propagandakriget underlättades av det faktum att de stalinistiska regimernas brutala framfart ledde till att stora delar av arbetarklassen i väst tog avstånd från stalinismen och uppfattade socialdemokratien, och via den de kapitalistiska demokratierna, som det mindre onda.

De socialdemokratiska/socialistiska partierna var inte heller sena att utnyttja situationen. Det var inte bara i Sverige som, med den socialdemokratiske statsministern Tage Erlanders ord, de försökte ”göra varje arbetsplats till ett slagfält mot kommunismen”.

Den långa boomen

Den andra faktorn som gynnade den borgerliga rekonstruktionen var det långvariga ekonomiska uppsvinget eller, som den också kommit att kallas, ”den långa boomen”. Under de första efterkrigsåren förväntade sig många att kapitalismen åter skulle sjunka tillbaka i den långa depression som präglade 30-talet. Men när väl den ekonomiska rekonstruktionen kom igång inleddes ett uppsving som skulle vara i praktiskt taget tjugo år, och som först stimulerades av återuppbyggnaden och därefter av den stigande levnadsstandarden inom breda samhällsskikt i västvärlden.

När väl efterkrigsradikaliseringen slagits tillbaka och boomen kommit igång på allvar, började föreställningar om att kapitalismen blivit förmögen att undvika nya depressioner att breda ut sig i borgerliga och reformistiska kretsar, inte minst till följd av genombrottet för de keynesianska idéerna om möjligheterna att kontrollera och jämna ut marknadsekonominns cykliska svängningar från hög- till lågkonjunktur till förmån för en jämn och stadig tillväxt. Men än en gång skulle verkligheten snart driva gäck med sina närsynta uttolkare.

Den snabba ekonomiska tillväxten kom att ge upphov till en lika snabb omvandling av arbetarklassen. Parallellt med att mängder av unga arbetare – många direkt från landsbygden – samlades ihop i stora fabrikskomplex som tillämpade löpande bands-principen, kom mängder av andra ungdomar att få tillgång till högre utbildning som tidigare varit ett privilegium för ett välbeställt fåtal.

Borgarklassens traditionella instrument för disciplinering av sina arbetsslavar – den hierarkiska samhällsstrukturen och arbetsorganiseringen; hotet om arbetslöshet och andra repressalier; polisen och domstolarna; och, i många länder, kyrkan; osv – försvagades ställd inför dessa människomassor vars tillvaro befann sig i snabb förändring, samtidigt som de unga kom att skapa sina egna relativt självständiga och uppkäftiga miljöer eller subkulturer. Inte minst uppkomsten av en speciell ungdomsmarknad som, samtidigt som den profiterade på ungdomens kreativitet och förhoppningar, bidrog till att förstärka denna utveckling genom att fånga upp och sprida olika trender över gränserna.

Studentrevolten

Det var i studentmiljön som dessa processer snabbast nådde kokpunkten. Den snabbt växande studentpopulationen som trängdes ihop i överbefolkade föreläsningssalar eller fick nöja sig med hastigt uppslängda provisorier, och som konfronterades med föråldrade undervisningsformer – för att inte tala om föråldrade regler för umgänge mellan manliga och kvinnliga studenter – började snart jäsa av uppdämd frustration.

Först ut på plan var Berkeley i december 1964, då tusentals studenter deltog i protester mot universitetsledningens försök att hindra studenterna från att använda universitets område för

politisk verksamhet. Från denna start eskalerade både protesternas omfattning och frågornas art; under åren framåt skulle praktiskt taget varje större universitet i västvärlden skakas studentprotester.

Vietnamkriget

Den koloniala och antimperialistiska frigörelsekampen i Afrika, Asien och Latinamerika kom – tillsammans med de svartas kamp i USA – dessutom att fungera som en mäktig stimulans för studentradikaliseringen. Den främsta härden kom att bli Vietnam, där USA intervenerat i stor skala för att backa upp en av sina klientregimer.

Vietnam som varit en fransk koloni sedan 1800-talet hade delats sedan fransmännen besegrats av det stalinistleda *Viet Minh* och tvingats till förhandlingsbordet i mitten av 50-talet. I landets norra del hade de vietnamesiska stalinisterna etablerat en stalinistisk stat, i den södra delen hade USA övertagit Frankrikes roll. Ironiskt nog hade USA:s ingripande möjliggjorts genom att Viet Minh gått med på en temporär delning av landet till följd av påtryckningar från sina stalinistiska allierade, Sovjetunionen och Kina.

Trots en stadig upptrappning förmådde USA dock inte att besegra den nationella befrielse-rörelse, FNL, som stalinisterna skapat i Sydvietnam. Detta berodde minst på det fortlöpande materiella och personella stöd FNL (med all rätt) fick ifrån Nordvietnam. Vändpunkten kom i början av 1968, då USA:s styrkor i Sydvietnam uppgick till 550 000 man med ytterligare drygt två miljoner indragna i olika typer av understödsaktiviteter i grannländerna eller till sjöss. Då iscensatte FNL en militär offensiv som fullständigt överrumplade de amerikanska styrkorna.

Offensiven misslyckades och var militärt sett utsiktslös redan från start, men det faktum att FNL-styrkor till och med lyckats tränga in i den amerikanska ambassaden i Sydvietnams huvudstad Saigon, klargjorde i ett slag att en eventuell seger låg betydligt längre bort och skulle kosta avsevärt mer än vad USA:s ledare länge hävdade och själva trott.

Det politiska etablissemanget i USA splittrades inför den massiva antikrigsrörelse som snabbt tog form och manifesterade sig i jättelika demonstrationer med krav på ett amerikanskt tillbakadragande – ”*Out Now!*” – från Vietnam – en antikrigsrörelse som trängde ända in i de amerikanska styrkorna i Vietnam och inte bara bidrog till att ytterligare undergräva deras redan urholkade motivation och stridsmoral, utan också stimulerade antikrigsgitationen bland dem.

För de radikaliserade studenterna framstod FNL och andra befrielse-rörelser som en förebild, och i många länder uppstod solidaritetsrörelser som snabbt kom att domineras av den radikala vänstern. I exempelvis Sverige fick de svenska mao-stalinisterna fotfäste genom sin roll som initiativtagare och ledare för den viktigaste svenska solidaritetsrörelsen, *De Förenade FNL-grupperna (DFFG)*.

Den radikala vänstern

Mao-stalinismen, som i den så kallade Kulturrevolutionens kölvatten framstod som ett attraktivt alternativ för många som sökte ett alternativ till de Moskvatrogna kommunistpartierna, men som av olika skäl inte förmådde att verkligen gå till botten med stalinismen och dess anspråk, var bara en av de riktningar som vann gehör i den radikala studentmiljön.

I Sverige kom dock studentradikaliseringen att domineras av mao-stalinismen fram till mitten av 70-talet, men i många andra länder uppstod grupper som åberopade sig på trotskismen eller helt enkelt gjorde en egen pyttipanna på alla tänkbara och många gånger oförenliga inspirationskällor; Karl Marx, Lenin, Rosa Luxemburg, Mao Zedong, Frantz Fanon, Malcolm X, Herbert Marcuse, Che Guevara, Leo Trotskij, Josef Stalin och en och annan inhemsk

teoretiker. De betecknade sig alla som revolutionära, men en mer rättvisande beteckning är centrism – ett uttryck som myntades för denna sorts strömningar av den tidiga, för-stalinistiska, Kommunistiska Internationalen – eftersom de alla mer eller mindre präglades av politisk impressionism och i flera fall kom att byta både strategi och ledning (och även stora delar av medlemskåren) inom loppet av bara några år.

Studentradikaliseringens omfattning ledde dock till att flera av dem kom att växa från en handfull initiativtagare till organisationer med tusentals medlemmar och anhängare – trots sina politiska oklarheter.

Arbetarradikaliseringen

Studenternas radikaliseringskom kom att stimulera arbetarnas radikaliseringskom, även om de senares radikaliseringskom hade sina egentliga rötter i den omedelbara konfrontationen mellan kapital och arbete, dvs klasskampen på arbetsplatserna. Men att studenternas kamp var en betydelsefull faktor visades inte minst i den berömda majrevolten 1968 i Frankrike.

Då utlöste studenternas massprotester den största generalstrejk landet dittills upplevt. Den sedan årtal uppdämda frustrationen i arbetarledningen bröt igenom den kortvariga generalstrejk som de fackliga organisationerna utlyst och praktiskt lamslog landet under några veckor. Inte ens de döda undgick strejken, då till och med dödgrävorna strejkade i denna massiva manifestation av arbetarklassens styrka.

För ett kort tag såg det ut som om den sittande regimen befann sig på fallrepet. Den demoraliserade statschefen, president de Gaulle, lämnade landet, men övertalades enligt uppgift av general Massu, chefen för de franska trupper som var stationerade i Västtyskland, att försöka organisera en motoffensiv. Motoffensiven lyckades, i hög grad tack var att de franska stalinisterna i PCF, det då största arbetarpartiet, och reformisterna i SFIO (sedermera socialistpartiet) arbetade övertid för att hålla protesterna inom systemets ramar. De Gaulle avgick dock året därpå efter att ha lidit nederlag i en folkomröstning. Men hans avgång ledde till bara till ett vaktombyte i presidentpalatset.

Majrevolten kom i sin tur att stimulera radikaliseringsprocessen i hela Europa, samtidigt som det i ett slag tystade allt dittillsvarande prat och teoretiserande inom studentrörelsen om att arbetarklassen var inlemmad i systemet och inte längre skulle kunna förväntas spela en revolutionär roll.

Året efter majrevolten skakades Italien av en våg av militanta strejker som svepte över landets industristäder med centrum i Turin och inledde en period av hårda konfrontationer. Till och med den så till synes stabila Sverige kom att påverkas. I december 1969 satte sig gruvarbetarna vid det statliga LKAB. Det var inledningen av en våg av vilda strejker som överrumplade såväl det politiska etablissemangen som den fackliga byråkratin. (Och, i förbifarten nämnt, bidrog till att splittra den mao-stalinistiska rörelsen i en som öppet anknöt till stalinismen opportunistiska folkfrontspolitik från mitten av 30-talet och i en som hoppade på stalinismens ultravänsteristiska "tredje perioden"-politik som föregått folkfrontpolitiken och i dess anda utnämnde socialdemokratin till "social-fascistisk".)

I England föll Heaths konservativa regering när den i ett desperat försök att återta initiativet och kväsa det växande missnöjet i arbetarledningen utlyste val i februari 1974 på temat: "Vem styr landet?"

I Portugal nådde radikaliseringskom en av sina högsta nivåer. I april 1974 störtades Cateano-diktaturen genom en militärkupp iscensatt av yngre officerare. Det var upptakten till ett dramatiskt år då arbetarklassen satte sig i rörelse för att ta revansch på de förlorade åren som

diktaturen inneburit. Först i november 1975 lyckades bourgeoisin och dess reformistiska allierade återta initiativet efter att ha tvingats till den rena reträtten efter den andra.

Sommaren 1974 kollapsade också den grekiska militärdiktaturen under trycket av den växande oppositionen och i Spanien tvingade arbetarklassens växande militans bara några år senare fram en forcerad avveckling av Franco-diktaturen och övergång till en parlamentarisk demokrati.

Den radikala vänsterns sönderfall

Men mot andra hälften av 70-talet började verkligheten hinna ikapp den radikala vänstern. Åratal av hängiven politisk verksamhet hade inte lett till ett politiskt genombrott för den radikala vänstern någonstans i västvärlden. Tvärtom hade man ställts inför en rad smärtsamma misslyckanden och nederlag.

De styrande hade uppenbart lyckats rida ut den värsta stormen. Även i de stater där klasstri-derna hade varit som hetast hade den borgerliga ordningen överlevt, om än kraftigt skakad, eller, som i Chile 1973 och Argentina några år senare, genom att officerskårens toppskikt grep makten och försökte återställa den borgerliga ordningens stabilitet genom massrepression. I Argentina antas omkring 30 000 människor ha mördats av militären under det ”det smutsiga kriget” mellan 1976 och 1983.

De socialdemokratiska/socialistiska och stalinistiska partiernas inflytande över arbetarklassen hade inte heller brutits – trots att den senare skakats av de dramatiska händelserna i Tjeckoslovakien 1968 som slutat med Warszawapaktens ockupation av landet och kväsande av reformkommunisterna.

I många länder hade de, i synnerhet de socialdemokratiska/socialistiska partierna, tvärtom förstärkts genom att de lagt sig till med en mer fraserad politik, och/eller fångat upp majoriteten av dem som börjat vakna till politiskt liv till följd av de omvälvande händelserna. För att ta ett exempel, hur skulle en portugisisk arbetare som bara upplevt diktaturens verklighet kunna genomskåda den såphale demagogen Mario Soares, det portugisiska socialistpartiets ledare, när han utlovade en bättre socialism än den i Sovjetunionen och med det menade ett moderniserat men fortfarande kapitalistiskt Portugal.

Allt detta kom tillsammans med oförmågan att formulera en konsekvent revolutionär politik som förenade den dagliga kampen med det revolutionära målet, att undergräva de radikala gruppernas perspektiv och självförtroende. De började falla sönder – när krisen väl nådde ytan gick sönderfallet mycket snabbt. *Lotta Continua*, en av de största italienska vänstergrupperna som hade haft tiotusentals anhängare när dess inflytande var som störst, praktiskt taget kollapsade inom loppet av några månader.

Många av deras medlemmar och anhängare passiviserades, andra sökte sig till en-fråge-rörelser. En minoritet valde samma väg som andra frustrerade minoriteter före dem och med samma resultat; inom loppet av några år hade stadsgerilla-grupper som *Rote Armee Fraktion* (RAF, mera känd som Baader-Meinhof efter några av dess mest kända medlemmar) krossats av polisen – efter att ha gett de styrande förevändning att rusta upp polisen, skärpa lagstiftningen och urskillningslöst förfölja och trakassera vänstern.

Nyliberal offensiv

Inte så få av de radikala gruppernas medlemmar sökte sig till de etablerade arbetarpartier de tidigare dömt ut och mer ”realistiska”, dvs reformistiska, ståndpunkter. (En del gjorde det kollektivt, genom illusionen om att det skulle finnas en väntande politisk miljö för dem inom dessa partier.) Paradoxalt nog befann sig de socialdemokratiska/socialistiska och stalinistiska

partierna snart på reträtt högerut efter att till synes ha blivit radikalare. Verkligheten hann upp även dem.

Det långvariga efterkrigsuppsvinget tog abrupt slut i början av 70-talet. 1974 stötdök OECD-länderna i en samfälld lågkonjunktur. De kapitalistiska staternas regeringar försökte angripa krisen genom massiva stimulansåtgärder, men resultatet blev inte ett nytt uppsving utan stagnation och inflation. Ordet för dagen var stagflation.

Den ekonomiska krisen utlöste också en djup trovärdighetskris för keynesianismen. När den väl sattes på prov på allvar fungerade den inte, eller rättare sagt priset för medicinen tycktes hela tiden bli högre och högre. Inom bourgeoisin skedde en omsvängning i nyliberal riktning och teoretiker som Milton Friedman, vilka bara några år tidigare betraktats som exotiska figurer, fann sig plötsligt i centrum för intresset. I England tog Margaret Thatcher över ledningen för de konservativa och inledde en energisk offensiv mot arbetarklassen. I USA klev Ronald Reagan fram som det samlande namnet efter en rad svaga administrationer.

De partier, främst socialdemokratiska/socialistiska, som byggt sin existens på klassarbetet hamnade i en djup perspektivkris. Det var uppenbart att det recept som varit grunden till deras politiska självförtroende och framgångar inte längre fungerade, men fanns det något alternativ? Om det funnits revolutionära partier med massförankring hade de sannolikt kommit att gynnas av den växande polariseringen, men det var just detta som saknades. Pressad av borgarna och i avsaknad av ett starkt tryck underifrån – de centristiska och reformistiska strategiernas misslyckanden hade en förlamande inverkan på arbetarklassen – anpassade sig den arbetarrörelsens byråkratiska ledning pragmatiskt till de nyliberala tongångarna.

I Sverige ägde denna omsvängning rum i början av 80-talet och var i stort förankrad inom dess ledande kretsar när socialdemokratin återtog regeringsmakten 1982. För många medlemmar däremot var det inte alls lika klart – därav den ofta uppflammande nostalgin för ”gamla goda socialdemokratin”.

Uppbackad av den långvariga högkonjunkturen under 80-talet raderades många av 60- och det tidiga 70-talets erövringar ut och historien om ett av 1900-talets mäktigaste klasskampsuppsving skrevs om till ett föräldrappror av bortskämda tonåringar. Men erfarenheterna från dessa omtumlande år är väl värda att återupptäcka. De visar vad arbetarklassen kan förmå när den väl kommit i rörelse, och de visar också begränsningarna hos alla strategier som inte förmår att formulera ett konsekvent och genomtänkt perspektiv som kombinerar dagens strider med morgondagens kamp om makten.

Anders Hagström

Not: Med nödvändighet kan ett brett svep över en så dramatisk period fylld av snabba scenväxlingar som de år som tas upp i artikeln, inte bli annat än en allmän skiss men förhoppningsvis förmedlar det en inte alltför grovhuggen bild av skeendet och dess bestämmande element.

Se även (av Hagström):

[Från ungdomsuppror till generalstrejk – Maj -68](#)